

M. RUDZĪTE

*O-CELMI AR NĀSEŅA INFIKSU UN sto-CELMI
LATGALES DIENVIDAUSTRUMU IZLOKSNĒS*

Baltu valodās ar vienādu nozīmi ir *o*-celmi ar nāseņa infiksu un *sto*-celmi¹. Verbi ar tā veidotu tagadni gandrīz visi ir intransitīvi. Saknes zilbē tiem ļoti bieži ir zudumpakāpe². *o*-celmi ar nāseņa infiksu ir sastopami arī radu valodās, bet *sto*-celmi ārpus baltu valodām nav droši pārstāvēti. Tāpēc ir pamats domāt, ka sufikss *-st-* baltu valodās nav mantots no tālākas pagātnes, bet ir izveidojies tikai šo valodu grupā³. Taču tiklab lietuviešu, kā arī latviešu valodā tas ir ļoti dzīvīgs, ar tendenci stāties citu sufiksu vietā, veidojot tagadnes celmu intransitīviem verbiem. Šī tendence nav vienādi spēcīga ne abās minētajās valodās, ne arī šo valodu atsevišķās izlokšņu grupās. Plašāku lietošanas sfēru *sto*-celmi ir ieguvuši latviešu valodā. Latviešu valodā *sto*-celma tagadne ir ne tikai tādas saknes struktūras verbiem, kam lietuviešu valodā ir ar sufiksu *-st-* veidota tagadne⁴, bet arī verbiem, kam saknes beigās ir īsa patskaņa savienojums ar *r*, *l*, *j* un *v*, piem., *biirst*, *bira*, *biērt* „fallen“, *silst*, *sila*, *siļt* „warm werden“, *list*, *līja*, *lit* „strömen, regnen“, *grūst*, *gruva*, *grūt* „zusammenfallen“. Lietuviešu literārajā valodā un daļā izlokšņu šādiem verbiem tagadnē ir saglabāts senākais *o*-celms ar nāseņa infiksu: *býra*, *biro*, *birti*, *šýla*, *šilo*, *šilti*, *lýja*, *lijo*, *lýti*, *griūva*, *griūvo*, *griūti*. Tikai vienā lietuviešu izlokšņu daļā verbi ar šādu saknes struktūru ir tagadnes *sto*-celmi⁵.

Latviešu valodā *o*-celmi ar nāseņa infiksu patlaban var būt tikai tādi verbi, kam saknē aiz īsa patskaņa seko kāds troksnenis. No patskaņiem šo verbu saknē visbiežāk ir sastopams *u*, retāk *i*, *a*, *e*, saknes beigās visbiežāk ir nebalsīgie slēdzeni *k*, *p*, *t*, retāk balsīgie — *g*, *b*, *d*. Tie verbi, kam aiz īsa saknes patskaņa sekojis *s* vai *z*, latviešu valodā tāpat kā lietuviešu valodā no *o*-celmiem ar nāseņa infiksu

¹ Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, Oslo, 1942, 132. lpp.; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, t. 2., Warszawa, 1965, 320. – 321. lpp.; J. Endzelīns, Baltu valodu skānas un formas, Rīga, 1948, 190. lpp.

² J. Endzelīns, op. cit., 188. un 190. lpp.

³ E. Hauzenberga-Šturma, Ergänzende Bemerkungen zum baltischen *-sta-* Präsens, grām.: Donum Balticum, Stockholm, 1970, 180. lpp.

⁴ Chr. S. Stang, op. cit., 132. – 133. lpp.

⁵ Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966 (tekstā — LD), 337. – 338. lpp.; K. Morkūnas, Rytų aukštaičių pietinės tarmės morfologija, grām.: Lietuvių kalbos gramatikos tyrinėjimai, Vilnius, 1969 (tekstā — LKK XI), 134. lpp.; A. Jonaitytė, Dubingių tarmė, grām.: Dubingiai, Vilnius, 1971 (tekstā — Dub.), 230. – 231. lpp.; Lietuvių kalbos gramatika, 2. t., Morfologija, Vilnius, 1971, 224. – 225. lpp.

ri kļuvuši par *sto-celmiem*, piem., *küst*, *kusa*, *kust* „schmelzen, tauen“, *dziēst*, *dzi-sa*, *dzist* „erlöschen“⁶.

Kaut arī latviešu valodā ir ap 90 verbu, kam tagadnē ir *o-celms* ar nāseņa infiksū⁷, latviešu literārajā valodā no tiem ir pazīstami kādi 30 (neieskaitot darinājumus ar priedēkļiem)⁸. Arī latviešu valodas izloksnēs šādu verbu skaits svārstās starp 20 un 35⁹.

Izpēmums šai ziņā ir vairākas dzīlās augšzemnieku izloksnes, ko runā Latgales dienvidu un dienvidastrumu stūrī. Zvīrgzdenē, Pildā, Nirzā un citās šā novada izloksnēs *o-celmi* ar nāseņa infiksū ir tikai kādi 5 – 7 verbi. Lielākā daļa verbu, kas latviešu valodā mēdz būt *o-celmi* ar nāseņa infiksū, ja izloksnē vispār ir lietojami, te ir tagadnes *sto-celmi*.

Saknes zilbes vokālisma ziņā šiem *sto-celmiem* veidojas divas grupas. Latgales dienvidastrumu daļā šiem verbiem tagadnē ir tas pats vokālis, kas infinitīvā, piem., *brukst*, *bruka*, *brukt'* „herabrutſchen“ Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvīrgzdenē. Latgales dienvidrietumu daļā šiem *sto-celmiem* palaikam tagadnes un infinitīva saknes zilbes vokālisms nesaskan, jo tagadnē ir *o-celmiem* ar nāseņa infiksū gaidāmais vokālis, piem., *brūkst²* Galēnos, *brūukst²* Vārkavā (no *brükst*), *bruka*, *brukt'*.

Augšzemnieku rakstu vajadzībām 1933. gadā Rēzeknē izdota P. Stroda „Parieizraksteibas vōrdneica“. Vairākiem verbiem, kam latviešu literārajā valodā, lejzemnieku izloksnēs un augšzemnieku izloksnēs Vidzemē un Ziemeļlatgalē tagadnē ir *o-celms* ar nāseņa infiksū, šai vārdnīcā augšzemnieku rakstu valodai par normu izvirzīta *sto-celma* tagadne.

Iegūtā materiāla robežās ir iespējams sniegt nelielu ieskatu par *o-celmu* ar nāseņa infiksū un *sto-celmu* lietošanu Latgales dienvidu daļas izloksnēs. Latviešu lingvistikajā literatūrā šai parādībai līdz šim veltīts maz uzmanības. Salīdzināšanai ir izmantoti arī dažu Ziemeļlatgales izlokšņu dotumi.

Lai izvairītos no atkātojumiem un padarītu vieglāk uztveramu analizējamo vārdu, vispirms ir minēts infinitīvs bez augšzemnieku izloksnēm raksturīgajiem fonētiskiem pārveidojumiem: **drupt**, nevis *drupt'* vai *drūpt'*, **smakt**, nevis *smakt'* vai *smokt'*.

Parasti ir minēta tagadnes 3. personas forma. Ja tanī parādās augšzemnieku izloksnēm raksturīgi fonētiski pārveidojumi, tad vispirms šī forma sniepta senākajā skaņu sastāvā pustrekiem taisniem burtiem. Aiz > zīmes seko kursīvā konkrētās izlokšņu formas, piem., *brükst* > *brūukst²* Kalupē, Nautrēnos, *brūukst²* Vārkavā.

⁶ Chr. S. Stang, op. cit., 132. lpp.; J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951 (turpmāk un tekstā — Lgr.), 762.—763. lpp.

⁷ P. Arumaa, Von der Eigenart des Ablauts und der Diathese im Baltischen, — ZfslPh, XXVI, 125. lpp.

⁸ Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca, Rīgā, 1951.

⁹ K. Dravīņš, V. Rūķe, Verbalformen und undeklinierbare Redeteile der Mundart von Stenden, Lund, 1958, 11.—12. lpp.; S. Raģe, Ērgemes, Lugažu un Valkas izloksnes fonētika un morfoloģija, — Valodas un literatūras institūta Raksti, 8, Rīgā, 1964, 93.—94. lpp.; M. Graudiņa, Laidzes un Kandavas izloksne, — turpat, 210.—211. lpp.

Ja aiz izloksnes nosaukuma nekāds avots nav minēts, tad ir izmantoti autores materiāli, kas iegūti, iztaujājot nosauktos izlokšņu pārstāvju¹⁰.

No avotiem iegūtās formas var būt sniegtas arī viensk. 1. personā. Ja attiecīgajā avotā tās jau ir bijušas pārceltas senākajā skaņu sastāvā, tās nodrukātas taisniem burtiem, piem., **brūkstu** Varakļānos EH I 245.

Vairākās izloksnēs ir paralēli lietojamas tagadnes formas. Nirzā, piem., no katra verba ir sastopamas tagadnes formas ar -/- un -η-. No verba *brukt* tur ir tagadnes formas *brukst* // *brugla* // *brugņa*. Pildā un citur ir tagadnes formas ar -/-: *brukst* // *brugla*. Lai nesaraibinātu šo pārskatu par o-celmu ar nāseņa infiku un *sto*-celmu lietošanu, paralēlformas ar -/- resp. -η- nav rādītas.

Lai parādītu, kurš celms – o-celms ar n infiku vai *sto*-celms – aplūkojamā novadā ir lietojams, ir izveidots saraksts, kurā ietverti tie šais izloksnēs sastopamie verbi, kam latviešu valodā ir konstatēts tagadnes o-celms ar nāseņa infiku; kā arī tie verbi, kam šis celms paplašināts ar -st-. Verbi ir grupēti 4 grupās pēc saknes zilbes vokālisma. Katras grupas robežas kārtojums ir alfabētisks.

1. Verbi ar u saknē

brukt „herabruschen; sich streichen“

brūk > *brūk²* Galēnos, *brȳuk²* Stirnienē, Šķilbēnos, *brȳuk²* Līvānos
brūkstu Varakļānos EH I 245, **brūkst** > *brūkst²* Galēnos, *bryukst* Strods 61,
brȳukst² Kalupē, Nautrēnos, *brȳukst²* Vārkavā

brukst Aulejā EH I 245, Aglonā, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvirdzdenē, **uz-**
brukst > *izbrukst* „greif tan“ Andrupenē, Ezerniekos

čupt „greifen, gewinnen“

čūp > *čȳup²* Aglonā, Galēnos, Stirnienē, *čyup* Strods 66
čūpst > *čȳupst²* Vārkavā
čupst Kaunatā, Zvirdzdenē, *apčupst* „führt“ Nirzā, „verliert das Bewusst-
sein“ Pildā

drupt „bröckeln, krümeln“

drūp > *drȳup²* Kalupē Rek. 256, *drȳup²* Līvānos
drūpst > *drȳupst²* Kalupē Rek. 256, Nautrēnos
drupst Aizkalnē, Ezerniekos, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvirdzdenē, Strods 71

duzt „entzweigehen“

dūst Kaldabruņā, Skaistā, Varakļānos EH I 345 > *dȳust²* Kalupē, Stirnienē,
sadūst > *sadyust* Strods 152, *dāust²* Vārkavā, *sadȳust²* Līvānos
dust Aglonā, Andrupenē, *sadust* Aizkalnē, Ezerniekos, Kaunatā

¹⁰ Par savu dzimto izloksni ziņas ir sniegušas filoloģijas studentes: V. Stupāne (Aglona), I. Zaharāne (Aizkalne), J. Rapša (Andrupene), R. Ruduka (Bērzpils), V. Kūliņa (Galēni), Ē. Lozda (Kalupe), I. Čulča (Kārsava), R. Gudreniece (Kaunata), A. Ribaka (Kaunata), V. Seile (Līvāni), S. Gavare (Vārkava), V. Patmālniece (Zvirdzene); bez tam ziņas sniegušas vēl šādas personas: prof. H. Mauriņa (Nautrēni), doc. E. Soida (Nirza), filol. zin. kand. A. Breidaks (Pilda), skolotāja A. Skutele (Stirniene), filol. zin. kand. B. Reidzāne (Šķilbēni). Par Baltinavas, Bērzgales, Ezernieku, Ozolaines un Rēznas izloksni ziņas iegūtas no studentu diplomdarbiem, bet par Kalupes izloksni arī no A. Reķēnas kandidāta disertācijas (tekstā – Reķ.). Autore sirsnīgi patiecas visiem palīgiem.

grust „glimmen, schwelen, kohlen“

grūst > *gryust* Strods 80, *grjyst²* Bērzpilī, Stirnienē, Šķilbēnos

grust Bērzgalē EH I 411, Aglonā, Andrupenē, Kārsavā, Kaunatā, Pildā, Zvīrgzdenē

jukt „auseinandergehen; wahnsinnig werden“

jūk > *jiuk²* Galēnos, Nautrēnos, Šķilbēnos, *jèuk²* Līvānos

jūkst > *jyukst* Strods 87, *jiukst²* Aizkalnē, Bērzpilī, Kalupē Rek. 256, Krāslavā FBR XII 39, Stirnienē, *jèukst²* Vārkavā

jukest Aglonā, Andrupenē, Bērzgalē, Ezerniekos, Kārsavā, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvīrgzdenē EH I 566

just „fühlen, empfinden“¹¹

jüt > *jayut* Strods 87, *jìyut²* Pildā, *jiut²* Aizkalnē, Kalupē Rek. 255, Nautrēnos, Nirzā, Šķilbēnos, *jàut²* Vārkavā

nejüst > *najyust* Strods 118,

nuojüst > *nüyyust* Strods 122

klupt „stolpern“

klüp > *kljyp²* Nautrēnos, *klýup²* Kalupē Rek. 256, *klòup²* Līvānos

klüpst > *kljyps²* Kalupē Rek. 256, *klòups²* Vārkavā

klupst Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvīrgzdenē, Strods 93

apklust „still werden, verstummen“

apklüst > *apkłoust²* Vārkavā

apklust Ezerniekos, Pildā, Nirzā

saknupt resp. **sakñupt** „sich ducken“

sakñūp > *sakñiup²* Kārsavā

sakñūpst > *sakñiupst²* Kalupē, *sakñèupst²* Vārkavā

sakñupst Galēnos, Kaunatā, Nirzā, Zvīrgzdenē, *saknupst* Aglonā, Andrupenē

kust „schmelzen, tauen“

küst > *kiust²* Bērzpilī, Kalupē FBR XVIII 47, *kjüst²* Šķilbēnos, *kyust* Strods 100, *kòust²* Vārkavā

kust Andrupenē, Nirzā, Pildā, Zvīrgzdenē, **izkust** > *iskust* Ezerniekos

piekust „ermüden“

pieküst > *piküst²* Galēnos, Bērzpilī, Kalupē, Kārsavā, Stirnienē, *pikjyst²* Šķilbēnos, *pikèust²* Vārkavā

piekust > *plikust²* Aglonā, Andrupenē, Ezerniekos, Kaunatā, Kārsavā, Pildā, *pikust* Strods 134

(ap)lukt „schlaff herabhängen“

aplük > *apljuk²* Aglonā

(ap)lükst > *liukst²* Kārsavā, *apljukst²* Vārkavā

aplukst Andrupenē, Aglonā, Galēnos, Zvīrgzdenē

atlupt „sich lösen, abgehen“

atlüp > *atljyp²* Šķilbēnos, *atlòup²* Līvānos

atlüpst > *atljyps²* Kalupē, *atlòups²* Vārkavā

athupst Aglonā, Kaunatā, Zvīrgzdenē

¹¹ Daudzās augšzemnieku izloksnēs šo mantoto verbu ir izspiedis aizguvums *čustavāt*.

mukt „herabruschen“

mūk > *m̄yuk²* Bērzpilī, Galēnos, Nautrēnos, Šķilbēnos, Kalupē Rek. 255, *m̄dūk²* Līvānos

mūkst Varakjānos EH I 830 > *m̄dūkst²* Kalupē Rek. 255, *m̄yukst²* Vārkavā
mukst Aglonā, Kaunatā, Kārsavā FBR XII 56, Nirzā, Zvīrgzdenē, Strods 115

muzt „stumpf werden (von Zähnen)“

mūstu Vārkavā, Varakjānos ME II 676

plukt „abfärben“

plūk > *pl̄yuk²* Bērzpilī, Galēnos, Šķilbēnos, *pl̄yuk²* Kalupē Rek. 256, *pl̄dūk²* Līvānos

plūkst > *pl̄yukst²* Kalupē Rek. 256, **nuoplūkst** > *nūplyukst* Strods 124
plukst Aglonā, Andrupenē, Ezerniekos, Kārsavā, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvīrgzdenē

sarukt „schrumpfen“

sarūk > *sariuk²* Galēnos, Kārsavā

sarūkst > *sarəukst²* Vārkavā

sarukst Aglonā, Kaunatā, Zvīrgzdenē

sprukt „sich lösen, losgehen, fortlaufen“

sprūk > *sprīuk²* Bērzpilī, Galēnos, *spr̄yuk²* Kārsavā, Stirnienē, Šķilbēnos, *spr̄dūk²* Līvānos

sprūkst > *spryukst* Strods 163, *spr̄dūkst²* Vārkavā

sprukst Aglonā, Andrupenē, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvīrgzdenē

piespugt „sich blähen“

piespūgst > *pispuygst* Strods 135

sust „schmoren, gebähnt werden“

sūt > *s̄yut²* Baltinavā, Bērzpilī, Galēnos, Kalupē Rek. 255, Rēznā, Stirnienē, Šķilbēnos, *s̄eut²* Līvānos

sūst > *syust* Strods 167, *s̄eust²* Vārkavā

sust Aglonā, Andrupenē, Aulejā EH II 604, Bērgalē, Ezerniekos, Kārsavā, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvīrgzdenē

šlukt „rutschen, gleiten“

šlūk > *šliuk²* Bērgalē, Bērzpilī, Galēnos, Kalupē Rek. 256, Kārsavā, *šl̄yuk²* Baltinavā, Šķilbēnos, *šl̄euk²* Līvānos

šlūkst > *šliukst²* Kalupē Rek. 256, Stirnienē, *šl̄eukst²* Vārkavā

šlukst Aglonā, Andrupenē, Ezerniekos, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvīrgzdenē, Strods 171

šmukt „sich verbrühen, sich streichen“

šmūk > *šm̄yuk²* Bērzpilī, Galēnos, Rēznā, Kalupē Rek. 255, *šm̄dūk²* Līvānos

šmūkst > *šm̄yukst²* Kalupē Rek. 255, Rēznā, Stirnienē, *šm̄dūkst²* Vārkavā
šmukst Aglonā, Andrupenē, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvīrgzdenē, Strods 171

šprukt „sich lösen, losgehen, fortlaufen“

šprūk > *špr̄yuk²* Kalupē Rek. 256

šprūkst > *špryukst²* Kalupē Rek. 256

- trupt** „zerbröckeln“
trūpst > *trȳupst*² Stirnienē
trupst Aulejā EH II 699, Zvīrgzdenē, *aptrupst* Aglonā
- trust** „struppig werden“
trūst > *trȳust*² Bērzpilī, Šķilbēnos, **nuotrūst** > *nūtr̄ust*² Vārkavā
trust Kārsavā, *aptrust* Aglonā, Andrupenē, Zvīrgzdenē
- tukt** „fett werden; fett werdend verenden“
(ap)tūk > *aptȳuk*² Aglonā, Galēnos, **tūku**² Aulejā EH II 701
aptūkst > *aptȳukst*² Bērzpilī, Kalupē
tukst Aulejā EH II 701, Kārsavā, Kaunatā, Nirzā, *aptukst* Andrupenē, Pildā
- zust** „verloren gehen, verschwinden“
zūd > *zȳut*² Galēnos, Kalupē Reķ. 255, Stirnienē, Šķilbēnos, **zȳut**² Vārkavā
zūst > *zyust* Strods 190, **nuozūst** > *nūzyust* Strods 126
zust Aglonā, Zvīrgzdenē

2. Verbi ar *i* saknē

- dribt** „zerbröckeln“
drib > *drēip*² Šķilbēnos
dribst > *drypst* Pildā, Šķilbēnos, Zvīrgzdenē
- dript** „zerreissen, sich abtragen“
adripst > *adrypst* Kārsavā, Nirzā
- krist** „fallen“
krit > *krēit*² Aglonā, Andrupenē, Baltinavā, Bērzgalē, Bērzpilī, Ezerniekos, Galēnos, Kalupē Reķ. 255, Kārsavā, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Stirnienē, Šķilbēnos, Vārkavā, Zvīrgzdenē, Strods 97
- lipt** „kleben“
lip > *l'ēip*² Baltinavā, Bērzpilī, Šķilbēnos
lipst > *l'ēipsi*² Baltinavā, Aglonā, Galēnos, Kalupē Reķ. 255, Līvānos, Rēznā, Stirnienē, Vārkavā, *leipst* Strods 105
lipst > *lypst* Aglonā, Aizkalnē, Andrupenē, Kārsavā, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvīrgzdenē, *dalypst* Ezerniekos
 Kalupē blakus *l'ēipsi*² lietojamā forma *l'ip*² laikam ir pārņemta no literārās valodas.

- mist**
mīt Strods 113
- nuomizt** „stumpf werden (von Zähnen)“
nuomist > *nūmēisti*² Vārkavā, **nūmīzt** Strods 123
nuomist > *nūmyst*² Šķilbēnos, Nirzā
- nikt** „vergehen, verkommen“
nikst > *neikst* Strods 105, **néikst**² Kaunatā, Kalupē, Vārkavā
nikst > *nykst* Aglonā, Ezerniekos, Nirzā
- apnikt** „überdrüssig werden“
apník > *apnēik*² Bērzpilī, Rēznā

- apnikst** > *apneikst* Strods 51, *apnēikst²* Aizkalnē, Kalupē, Līvānos, Rēznā, Stirnienē, Vārkavā
- apnikst** > *apnykst* Andrupenē, Kārsavā, Kaunatā, Nirzā, Zvirdzenē
- atnikt** „?“
- atnik** > *atnēik²* Kalupē Reķ. 256
- atnikst** > *atnēikst²* Kalupē Reķ. 256
- rikt** „gerinnen“
- rikst** > *rykst* Nirzā
- sikt** „versiegen, fallen“
- sikst** > *šēikst²* Vārkavā
- snigt** „schneien“
- snig** > *šnēik²* Kārsavā
- snigst** > *snykst* Aglonā, Andrupenē, Pildā, Zvirdzenē EH II 543
- iztikt** „auskommen“
- iztik** > *iſl'ēik²* Vārkavā
- nuotikt** „geschehen“
- nuotik** > *nüt'ēik²* Kalupē, Kaunatā, Vārkavā, Varakļānos Lgr. 746
- nuotikst** > *nüt'ēikst²* Vārkavā
- patikt** „gefallen“
- patik** > *pat'ēik²* Aizkalnē, Aglonā, Andrupenē, Bērzpilī, Galēnos, Kaunatā, Līvānos, Nirzā, Pildā, Stirnienē, Šķilbēnos, Vārkavā
- patikst** > *pat'ēikst²* Vārkavā
- satikt** „sich vertragen“
- satik** > *sat'ēik²* Nirzā, Pildā, Zvirdzenē, Višķos Čeli IX 388, Kaunatā, Bērzpilī, Dagdā Lgr. 746
- tikt** „werden“
- tik** > *t'ēik²* Aizkalnē, Aglonā, Andrupenē, Bērzpilī, Galēnos, Kaunatā, Līvānos, Nirzā, Pildā, Stirnienē, Šķilbēnos, Vārkavā un citur¹².

3. Verbi ar *a* saknē

- lakt** „trinken“
- luok** > *lük²* Andrupenē, Bērzpilī, Ezerniekos, Kalupē Reķ. 255, Kaunatā, Līvānos, Rēznā, *lük* Strods 101
- plakt** resp. **saplakt** „zusammenfallen, schrumpfen“
- sapluok** > *saplük²* Aglonā, Galēnos, Kārsavā, Līvānos
- sapluokst** > *saplükst²* Vārkavā
- (sa)plakst** > *plokst* Nirzā, Pildā, Zvirdzenē, Strods 136, *saplokst* Bērzgalē, Kaunatā
- prast** „können, verstehen“
- pruot** > *prüt²* Aglonā, Andrupenē, Baltinavā, Bērzgalē, Bērzpilī, Galēnos, Kalupē Reķ. 255, Kaunatā, Kārsavā, Nirzā, Līvānos, Pildā, Stirnienē, Zvirdzenē

¹² Šīkā par šā verba tagadni Lgr. 746. lpp.

saprast „verstehen, können“

saprout > *saprūt* Strods 154, *saprūt²* Andrupenē, Aglonā, Baltinavā, Bērzgalē, Bērpilī, Galēnos, Kaunatā, Kārsavā, Nirzā, Pildā, Stirnienē, Zvirczdenē, Vārkavā

rakt „graben“

ruok > *rük* Strods 144, *rük²* Andrupenē, Baltinavā, Bērpilī, Kalupē Reķ. 255, Kaunatā, Līvānos, Rēznā, Vārkavā

smakt „keine Luft bekommen“

smuok > *smūk²* Baltinavā, Bērzgalē, Bērpilī, Kārsavā, Līvānos

aizsmuok > *aizsmūk²* „wird heiser“ Andrupenē, Šķilbēnos

nuosmuokst > *nūsmūkst²* „erstickt“ Vārkavā

smakst > *smokst* Kalupē Reķ. 257, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvirczdenē, pie-

smakst > *pīsmokst* „wird dumpf, muffig“ Strods 135

smūk > *smyuk* Strods 160, *smūk²* Stirnienē, *sasmūk* > *sasmjuk²* „wird muffig“ Galēnos

smūkst > *smūkst²* Kalupē, *smūkst²* Vārkavā, **aizsmūkst** > *aizsmyukst* „wird heiser“ Strods 48, **nuosmūkst** > *nūsmyukst* „erstickt“ Strods 125

tapt „werden“

tuop > *tūp* Strods 175, *tūp²* Bērzgalē, Kalupē Reķ. 255

tūp > *tyup²* Stirnienē

zagt „stehlen“

zuog > *zūg* Strods 188, *zūk²* Aglonā, Andrupenē, Baltinavā, Bērpilī, Ezerniekos, Galēnos, Kaunatā, Kārsavā, Kalupē, Līvānos, Nirzā, Pildā, Stirnienē, Šķilbēnos, Vārkavā, Zvirczdenē

4. Verbi ar e saknē

dzist „erlöschen“

diest > *dzīst* Strods 73, *žīst²* Kalupē Reķ. 257, Ezerniekos, Zvirczdenē, Vārkavā, Stirnienē, Šķilbēnos

dzist > *žyst* Nirzā, Pildā

ģist „ahnen, vermuten“?

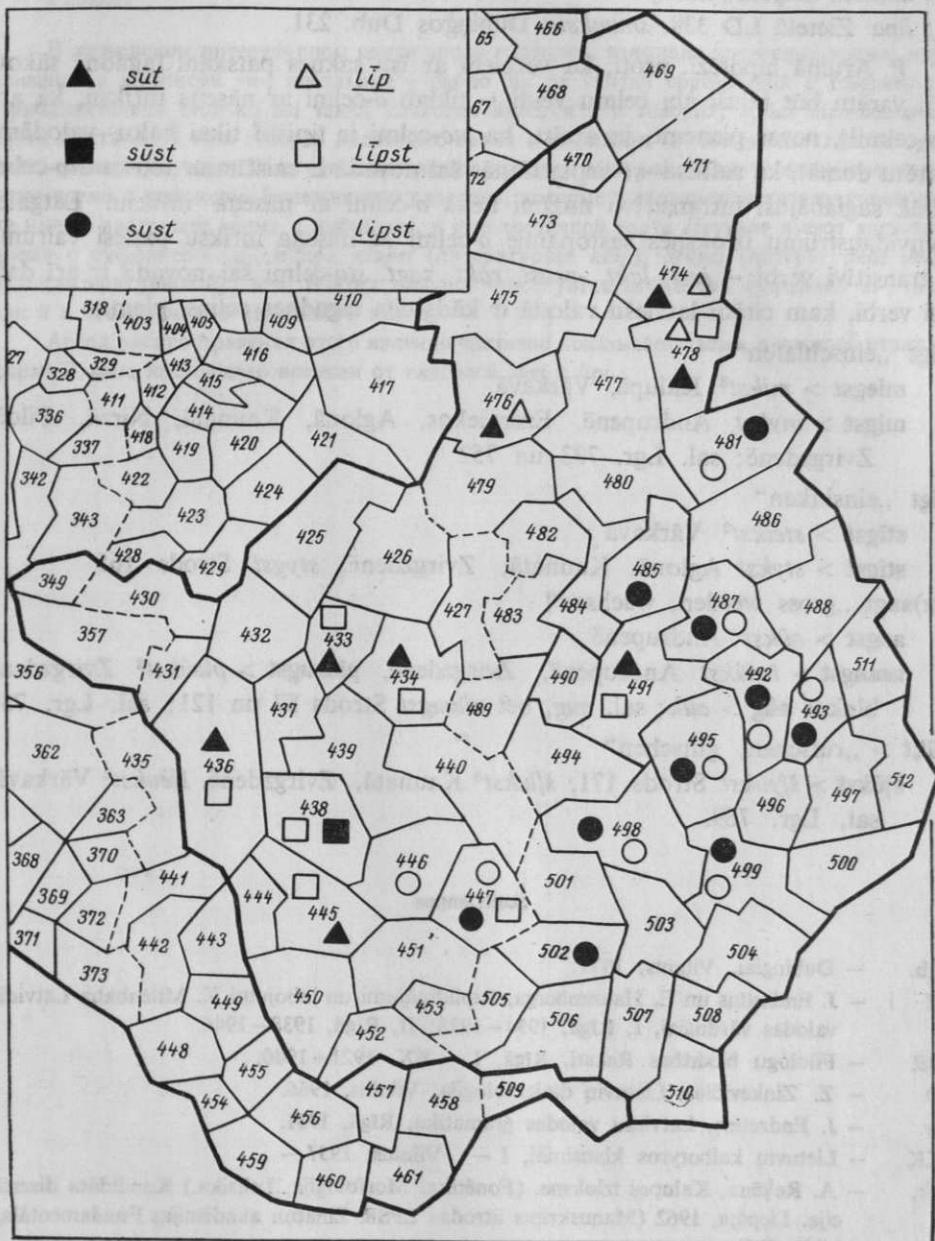
giest > *gist* Strods 77

aiztikt „anröhren; erreichen“

aiztieki > *āišt'ik²* Aglonā, Andrupenē, Galēnos, Kalupē, Kaunatā, Stirnienē, Vārkavā.

Tādējādi Latgales dienvidastrumu izloksnēs *o*-celmi ar nāseņa infiku mēdz būt verbi *just*, *krist*, *lakt*, *-prast*, *rakt*, *tapt*, *-tikt*, *zagt*. Ievērojot to, ka ne visi šie verbi katrā izloksnē ir pazīstami, *o*-celmu ar nāseņa infiku dažās izloksnēs ir pavisam maz. Nirzā, piem., pie šās verbu grupas pieder *just*, *krist*, *-prast*, *-tikt*, *zagt*, jo verbu *tapt* vecā paaudze tur nelieto, bet ar nozīmi „*lakt*“ lieto verbu *lakatēt*, ar nozīmi „*rakt*“ – *raust*. Līdzīgi arī Pildā.

sto-celmu tur, kur palaikam mēdz būt *o*-celms ar nāseņa infiku, sastop šur tur arī lezemnieku izloksnēs un augšzemnieku dialekta rietumu izloksnēs. Daži

tādi gadījumi ir reģistrēti arī vecajās vārdnīcās un gramatikās. Taču nekur šī pārādība nav tādā apjomā kā Latgales dienvidaustrumu izloksnēs¹³.

Ari lietuviešu valodas austrumaukštais un dzūku izloksnēs ir sastopama *sto-celma* tagadne verbiem ar īsu saknes patskani troksneņu priekšā, piem., *dūps-ta* // *duņba*, *klūpst-a* // *kluņpa* u. c. Pašilē, Musninkos un citur LKK XI 134, *lips-ta* // *lipa* Zietelā LD 338, *smunksta* Dubiņgos Dub. 231.

P. Arumā hipotēzi, proti, ka verbiem ar īsu saknes patskani tagadnē sākotnēji varētu būt bijuši abi celmu veidi – tiklab *o-celmi* ar nāseņa infiku, kā arī *sto-celmi*¹⁴, nevar pieņemt, ja atzīst, ka *sto-celmi* ir tipiski tikai baltu valodām. Varētu domāt, ka sufiksa *-st-* izplatīšanās šai novadā ir saistīta ar to, ka *sto-celmi* labāk saglabājuši intransitīvo nozīmi nekā *o-celmi* ar nāseņa infiku. Latgales dienvidaustrumu izloksnēs sastopamie *o-celmi* ar nāseņa infiku patiesi vairumā ir transitīvi verbi – *just*, *lakt*, *-prast*, *rakt*, *zagt*. *sto-celmi* šai novadā ir arī daži citi verbi, kam citādi latviešu valodā ir kāds cits tagadnes celms, piem.,

migt „einschlafen“

miegst > *mikst*² Kalupē, Vārkavā

migst > *mykst* Andrupenē, Ezerniekos, Aglonā, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvirgzdenē; sal. Lgr. 733 un 752

stigt „einsinken“

stīgst > *stēikst*² Vārkavā

stīgst > *stykst* Aglonā, Kaunatā, Zvirgzdenē, *stygst* Strods 165

(uz)augt „gross werden, wachsen“

augst > *aūkst* Andrupenē

uzaugst > *izaūkst* Andrupenē, Zvirgzdenē, *pieaugst* > *piaūkst*² Zvirgzdenē
blakus *aūg* > *aūk*; sal. *aug*, bet *nūaugst* Strods 57 un 121; sal. Lgr. 738

šķukt > „rutschen, glitschen“

šķukst > *šlyukst* Strods 171, *šļukst*² Kaunatā, Zvirgzdenē, *šlēukst*² Vārkavā;
sal. Lgr. 769.

Santrumpojos

- Dub. – Dubingiai, Vilnius, 1971.
EH – J. Endzelins un E. Hauzenberga, Papildinājumi un labojumi K. Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcai, I, Rīgā, 1934–1938; II, Rīgā, 1938–1946.
FBR – Filologu biedrības Raksti, Rīgā, I – XX, 1921–1940.
LD – Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966.
Lgr. – J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951.
LKK – Lietuvių kalbotyros klausimai, I – , Vilnius, 1957 – .
Rek. – A. Reķēna, Kalupes izloksne. (Fonētika. Morfoloģija. Leksika.) Kandidāta disertācija. Liepāja, 1962 (Manuskripts atrodas LPSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālajā bibliotēkā).
Strods – P. Strods, Pareizraksteibas vördeica, Rēzeknē, 1933.
ZfslPh – Zeitschrift für slavische Philologie, I – XX, Leipzig, 1924–1950; XXI – , Heidelberg, 1951 – .

¹³ Lgr. 762.–763. lpp.

¹⁴ P. Arumaa, op. cit., 143. lpp.

М. РУДЗИТЕ

ОСНОВЫ НАСТОЯЩЕГО ВРЕМЕНИ С ИНФИКСОМ *-n-*
И СУФФИКСОМ *-st-* В ГОВОРАХ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЧАСТИ ЛАТГАЛЕ

Резюме

В латышском литературном языке число глаголов, имеющих настоящее время, образованное с инфиксом *-n-*, небольшое — около 30, не считая образований с префиксами. Приблизительно столько же таких глаголов имеется и в говорах, кроме юго-восточной части Латгале. В этих говорах настоящее время с инфиксом *-n-* сохранили глаголы *just*, *krist*, *-prast*, *-tikt*, *zagt*. Там, где встречаются глаголы *lakt*, *rakt*, *tapt*, и они имеют настоящее время с инфиксом. Большинство глаголов, которые в латышском литературном языке имеют настоящее время с инфиксом, в юго-восточной части Латгале имеют настоящее время с суффиксом *-st-*, напр., *klupst* (литературное *klūp*), *drupst* (литературное *drūp*), *lipst* (литературное *lip*) итд. В этих говорах чувствуется экспансия суффикса *-st-*, также как и в части говоров литовского языка.

Ареал распространения этого явления частично показывает схема, в которой отражена форма 3 лица настоящего времени от глаголов *sust* и *lipt*.